

Makalenin Dergiye Ulaşma Tarihi: 28.04.2015
Yayın Kabul Tarihi: 05.08.2015

Kurtuluş Yıllarından 1940'lara İzmir'de Hastalıklar Ve Yardımlaşmalar

Years Of The 1940s And Cooperation Salvation Diseases In Izmir

Dr. Sinan DEMİRTÜRK *
Mevlüt KAYA **

Öz

9 Eylül 1922'den sonra, İzmir şehrinin yabancı unsurlarca boşaltılması sürecinde, taraflarınca çıkardıkları büyük yangın, şehrin kader haritasını çizmişti. Bu süreçte ekonomik bunalımlar, tüm yurttan ve dünyada etkisini gösterirken, Türkiye çeşitli iç-dış siyasi sorunlarla boğuşmakta idi. Bu dönemde Anadolu'da yaygın olan çeşitli ölümcül hastalıklara karşı; ülkede genel olarak sağlık personeli, sağlık kurum ve kuruluşları ve ilaç sıkıntısı yaşanmaktaydı. Hastalıkların ölümcüllüğünün yanı sıra bir de bulaşıcı olması, tüm Anadolu'da kargaşa yaratıyor, toplu ölümler gerçekleşiyordu. İzmir şehrinde de durum aynıydı; bu çalışmamızda konu itibarıyla İzmir şehrini mercek altına alacağız.

Anahtar Kelimeler: İzmir'de hastalıklar, Salgın, Bulaşıcı hastalıklar, Sağlık, Hastaneler.

Abstract

9 September 1922, after evacuation of the city of Izmir in the process of foreign elements have, by the parties having produced a major fire, drawn map of the city's fate. In this process, economic crises, showing the effect of the whole country and the world, Turkey was struggling with a variety of internal and external political problems. During this period, which is widespread in Anatolia against various de-

* Öğretim Görevlisi, Gazi Üniversitesi, Ortadoğu ve Ortaasya Arş. Mer. sinandemirturk@gmail.com

** Öğretim Görevlisi, Giresun Üniversitesi, Eynesil MYO (mkaya611@hotmail.com)

adly diseases in the country in general, health care providers, health care institutions and organizations yaşanmaktaydı drug shortage. Virulence of infectious diseases, as well as a fact that makes all of the turmoil in Anatolia, were being carried out mass murder. Was also the case in Izmir, Izmir at issue in this study will be rounded off.

Key Words: Izmir diseases, epidemic, infectious diseases, Health, Hospitals.

Giriş

Muller'in dediği gibi (Pınar 1931: 103-104) ; savaşlara, depremlere, yangınlara ve veba salgınlarına rağmen binlerce yıldır ayakta kalmayı başarıyordu “Güzel İzmir”...

1850’li yıllardan sonra, salgın hastalıklardan veba ve kolera eski etkisini yitirmeye başlarken ortaya Osmanlı doktorlarının “İllet-i Efrenciye, Maraz-ı Efrenci veya Frenk Uyuzu” dediği frengi hastalığı yaygınlık göstermeye başlamıştı. Cinsel temas yoluyla bulaşan bu hastalık, coğrafyamıza nereden gelmişti? Kimine göre 1854 Kırım Savaşı’ndan sonra Osmanlı’da artmaya başlayan bu zührevi illet, ilk olarak 1810’da görülmeye başlamıştı. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında ise hasta sayısında epey artış olmuştu. Kimilerine göre de bu zührevi hastalık, Karadeniz Bölgesi’nden Rusya’ya çalışma amacıyla giden kimselerin yurda dönüşlerinde beraberlerinde getirdikleri bir hastalıktı (Martal 2007: 117-119). Çalışmamızda ele alacağımız üzere; bundan sonraki süreçte de İzmir şehrinin hastalıkları temel alan ciddi bunalımlar yaşadığı görülmektedir. Ta ki, 20. yüzyılın ilk yarısına kadar.

İZMİR’İN CUMHURİYET’E KADARKİ HASTALIK GEÇMİŞİ

İzmir yöresinde yayılan frengi hastalığının merkezi Kordon’du. Çünkü burası, liman kenti İzmir’in en popüler mekânıydı. Devletin ciddi sorunu haline gelen frengi hastalığı, zamanın yerel basınında sıkça gündemde yerini alıyor, çeşitli çareler aranıyordu. Yapılması gereken ilk şey, fuhuş yapılan mekânlara denetim yapabilecek bir mekanizme oluşturmak; hastalığı böylece kontrol altına alma yoluna gitmekti. Ancak fuhuşun gizli mekânlarda “kaçak” olarak gerçekleştirilmesi gibi, frengiye yakalanan kimselerin de bu hastalığı gizlemesi olayın tehlikesini daha da arttırmıştı. Neticede “frengiyle mücadele” konusu 19. yüzyılın sonlarına dek uzamış, 1899 yılında bir sağlık komisyonu kurulmuştur. Komisyonun aldığı en önemli karar ise şehre bir frengi hastanesinin yapılması idi. Söz konusu karar gerçekleştirilememiş, ancak, Marinu adındaki bir doktorun özel bir frengi hastanesi kurulması önerisiyle, açılan kurum 20. yüzyıl başlarında hizmete girmiştir. 1925 yılında ise “özel frengi tarama ekipleri” ve “frengiyle savaş” kurulları meydana getirilerek; hastalığın aşırı yaygın olduğu bölgelerde tedavi ve araştırmaya yönelik merkezler kurulmuştu (Martal 2007: 119-125). Aynı yılda TBMM’de Birinci Tıp Kongresi açılmış, gerekli konular görüşülmüş ve sağlık konusundaki hedefler belirlenmiştir.

İsmet İnönü durumun ciddiyetini ve bu yolda gereken azim ve istikrarı; “*medeniyet ve refah yoluna erişmek için her gün yoruluncaya kadar çalışmak şartıyla yirmi beş sene çalışmak lazım olduğunu, doktorlarımızın, fennin ehemmiyetini göstermek için halk içinde çalışmalarını*” (Arıkan 2008: 206)” söyleyerek ifade etmiştir.

İzmir-Manisa	1676 Yılı	30.000
İzmir	1712 Yılı	10.000
İzmir	1809–1812–1814 Yılları	50.000
İzmir	1826–1831 Yılları	6.000
İzmir	1837 Yılı	7.000
İzmir	1849 Yılı	4.000

Yıllara Göre İzmir yöresinde Veba'dan Ölenler (Daldal 2000: 60-63-64)

İzmir'de 19. yüzyıl hastalıklarının hüküm sürdüğü bir dönemdir. Bu dönemlerde bilindiği gibi tıp günümüze göre epey gerideydi. Öyle ki, çocuk felci, sıtma gibi salgınlara karşı çaresiz halk, “şeyh” dedikleri kimselerden muska yöntemi ile yardım alıyordu. Doktor ve eczane kıtlığı vardı. İzmir'in “tek ve efsane” doktoru Mustafa Enver Bey (1849–1932), eczanesi ise Şifa Eczanesi (bugünkü Eczacıbaşı'nın geçmişteki kuruluşu) idi. Eczanede, doktor ve kalfa bulunuyor, o dönemlerde tansiyon aleti olmadığından, nabızı “sayarak” hesaplıyor, ilaçları bitkilerden ezerek ve döverek elde ediyorlardı. Hastalıklara çare bu yöntemlerle aranılıyordu. Ancak çoğu hastalık önlenemiyor, çocuk felcinden bebekler ölüyor, insanlar “ince hastalık” denilen verem illetine karşı direnemiyorlardı. Koleradan karantina altına alınan evlerin kapılarına ikaz yazıları asılarak, yemekler hastalara pencereden uzatılıyordu. (Ege 2002: 51-53)

KAZALAR	İslam- ların	Musevi- lerin	Ermeni- lerin	Rum- ların	Ecnebi- lerin	Toplam
İzmir	17	4	4	22	21	67
Ödemiş						
Tire	1					1
Bayındır				2		2
Bergama	2					2
Çeşme	2					2
Menemen	2					2

Foça					2	2
Nif						
Urla					3	3
Karaburun	1					1
Seferihisar	1					1
Kuşadası	1			1		2
TOPLAM	27	4	4	29	21	85

1918 Yılında İzmir’de Bulunan Eczaneler (Serçe 1998: .17)

B. CUMHURİYET’TEN 1940’LI YILLARA KADAR İZMİR’DE HASTALIKLAR VE SAĞLIK KURUMLARI

Aydın Vilayeti Salnamesi’ne göre İzmir şehrinde 1886 yılında 8, 1895’te 8, 1905’te ise 10 hastane binası bulunuyordu (Serçe 1998:49). Ancak bunların işlerlik ve hizmet derecesi, günün şartlarına göre bir hayli yetersizdi.

1927-1928 yıllarına ait verilere baktığımızda; kentte bulunan ilk sağlık merkezlerinden olan Esat Bey Sıhhat Yurdu Kliniği, günümüzde ancak fotoğraflarda kalmıştır. Aynı dönemlerde bugünkü Alsancak Devlet hastanesinin yerinde Fransız Hastanesi bulunuyordu. Yine burada İtalyan St. Antoine Hastanesi vardı; bunlar Levantenlere ait sağlık kurumları idi. Karataş Hastanesi, Yahudilere aitti. Doktor Tahsin Hüseyin Bey’in Tilkilik’teki “Kurtuluş Yurdu” adlı özel kliniği, Doktor Bahtiyar Bey’in Birinci Beyler’de bulunan “Şifa Yurdu” ve Doktor Hasan Yusuf Bey’in Karataş Tramvay Caddesi’nde bulunan ve kendi adını taşıyan klinikler de Türklere ait sağlık merkezleriydi. (Atilla 2001: 16)

İzmir’de vebanın birincil, frenginin ise ikincil olarak yaygın olduğu dönemlerde, Eşrefpaşa Hastanesi hizmete girmiş, hastanede 1926 yılında bir de zührevi hastalıklar bölümü açılmıştır. Eşrefpaşa Hastanesi’nin yatak sayısı 100 iken, 1932 yılında burada 1400 kişi yatarak sağlık hizmeti görmüştü. 4588 kişi ayakta tedavi görmüş; Zührevi Hastalıklar Bölümü’nde ayakta tedavi görenlerin sayısı ise 2050’yi bulmuştu. Bir de tarihi Osmanlı’ya kadar inen Memleket Hastanesi vardı. Bu kurum, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Müdürlüğü’ne bağlıydı. İzmir, 1849’da büyük bir deprem geçirmiş akabinde salgın hastalıklar ile büyük sağlık sorunları yaşamaya başlamıştı. Dönemin İzmir valisi Emin Muhlis Paşa, şehirde ilk “darüş-şifa” girişimini başlatmış; İngiliz Mezarlığı konsolosluğun da onayı ile boşaltılarak buraya Guraba-i Müslüman adında bir hastane açılmıştır. 1903’te zamanın tam donanımına sahip olan hastane 1913’ten sonra Memleket Hastanesi olarak anılmaya başlamıştı. 1929 kayıtlarına bakıldığında; 300 yataklı olan bu hastanede 600 kişi yatarak, 9250 kişi ayakta tedavi görmüş ve 7091 kişiye de birçok tahliller yapılmıştı. Daha sonra 1985 yılında duyulan bir gerekçe bu hastane doğum hastanesi olarak kullanılmaya başlanmıştır. (Atilla 2001: 17-18)

1930'lu yıllarda hastalıklar, Büyük Buhran'ın etkisiyle etkisini sürdürmekteydi. 1931'in Nisan-Temmuz arası döneminde çocuk yurdunda kızamığa yakalanan 60 çocuktan 16'sı hayatını kaybetmiştir. Sıhhiye yetkilileri sahipsiz, bakımsız, cılız ve hastalıklı olan bu çocukları kurtarmanın pek mümkün görünmeyeceği görüşünde idiler. Halkapınar, Bostanlı ve Reşadiye'deki bataklıklar sıtmanın temelini atıyorlardı. "Vali Paşa" Kazım Dirik de 1931'de bu hastalıktan kurtulamamıştı. (Göksu 2003: 40)

1932'nin Aralık ayında İzmir'de veremden 20 kişilik can kaybı yaşanmış; ancak bu, bir önceki yılın aynı ayına isabet eden sayıya göre bir "azalma" olarak değerlendirilmişti. Çünkü 1931'in aynı ayında 26 kişi aynı sebeple can vermişti. 1932 Mart'ına gelindiğinde, kabakulağın şehirdeki etkileri söz konusudur. Aynı dönemde şehirde iki kişi de menenjitte yakalanmış, bazı vakaların dışında büyük kayıplar yaşanmadan tedbirler alınmıştır. Bu yıllarda fakir halka ücretsiz sağlık hizmeti veren Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin İzmir'de bulunan şubelerince Ekim 1932'de kadın ve erkek 1569, Karşıyaka'da ise 623 olmak üzere; 2192 hastanın sağlık muayeneleri gerçekleştirilmişti. (Göksu 2003: 40)

1940-1950 döneminde de bulaşıcı hastalıkların yol açtığı toplumsal huzursuzluklar sürmekte idi. İzmir Belediye Başkanlığı imkânları çerçevesinde halkın refahını sağlamaya çalışıyordu. Bu hastalıklarla itina ile mücadele eden belediye, çeşitli yollarla da durumu iyileştirme çarelerini deniyordu. Kimsesizler ve çocuk yuvalarını, esnaf ve gıda maddelerinin kontrolü, veteriner işleri gibi ciddi sağlık disiplini gerektiren atılımlarda bulunuyordu. Verem, sıtma, kanser, difteri, sarılık, grip, kızamık ve daha birçok hastalıkları engelleme yolunda dezenfekte işlemleri yapıyordu. Hastaneler tam manasıyla hasta sayısına cevap verecek kapasitede değildi.

Yıl	Yatak Sayısı	Yatakta, Ayakta Tedavi Gören, Tahlil-Röntgen Uygulanan Hasta
1946	75	17.271
1947	100	33.343
1948	100	23.754
1949	125	20.782

(Bayazıt 1992 : 122-123)

Bu dönemlerde İzmir'de salgın hastalıklar çoğu kez besin yetersizliği ile azıyor ve yine aynı sebepten dolayı hastalık çaresiz bir hal alıyordu.. Ekmeğin bile kıtlığı çekildiği bu dönemlerde, yeterli beslenme nasıl sağlanabilirdi? Çeşitli hastalıklar sebebiyle 1944 yılında 3.486, 1945'te 3.549, 1946'da 3.320, 1947'de 3.193 ve 1948'de 3.809 ölüm olayı (Bayazıt 1992 : 123) görülmüştü. Bir de bunun halk üzerindeki psikolojik etkilerini göz önünde bulunduracak olursak; toplum 1929'daki büyük buhranı yaşıyordu.

Buraya kadar incelediğimiz gibi; Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1940'lara kadar geçen dönemde, tıpkı Osmanlı döneminde olduğu gibi; İzmir'in hastalıklarla başı dertte idi. Bu durum genel ve yerel basında, sıklıkla gündemi meşgul ediyor; büyük yankı uyandırıyor. Hastalıkların ve çaresizliklerin ardı arkası gelmiyordu. Peki, bu hastalıkların sebepleri nelerdi? Cumhuriyet'in kuruluşundan bugüne, hastalıklarla ilgili hangi çarelere başvurulmuştu? Alınan kararlar hangi şartlarda, hangi yöntemin takbikiyle uygulanmıştı? Sonuç nereye doğru gidiyordu? Basından yansımalarla bunları tahlil etmek yerinde olacaktır.

1925 yılında salgın hastalıkların sebepleriyle ilgili basında pek çok haber ve makaleler yer alıyordu. Bunlardan bir tanesi şöyledir: *"Salgın hastalıklar, görünmez musibetler! Bir memlekete nasıl gelir? Doktor Jak Berritanyon'un bir makalesi bize salgın hastalıklara dair kar'ilerimizde mücmel bir fikir husule getirmek arzusunu verdi. Aşağıdaki satırlarda görüleceği vechile kulları veba gibi bir memleket halkının hayatını kemiren afetlerin sirayet vasıtası pisliktir. Pislikten hoşlanan mikroplar, sinekler, sivrisinekler, pireler ve bitlerle, farelerle naklolunarak bütün bir yaygın ahalinin mahvolmasına sebep oluyor. Medeniyetin terakkisi bu salgın hastalık meziyetinden gittikçe insanları mes'un bırakmaktadır..."* (Yıldız, 1 Şubat 1341.)

Aslında insanlar asıl çareyi biliyordu; temizlik! Ama gel gör ki, devlet bu yılları kapsayan dönemde bu çareyi farkında olmadan zora sürüklemişti. Temizlik maddesi sabun, düşük ücretle yahut ücretsiz verilmesi gerekirken, 1927 yılında sabun vergisi gündeme getirilerek, üzerinden belli ölçüde gelir bekleniyordu. Durum, basında yer aldığı kadarıyla bir hayli ilginçti:

"Sabunlardan vergi... Şehrimizde bulunan bazı sabun amelelerinin mukaddime maliye vekâletine müracaat ederek, sabunların mevadı ibtidaisi olan zeytin yağlarının kıymetleri üzerinden yüzde altı tenzilat icrası lazım geldiği halde buna ademi riayetle tenzilat yapılmadığını bildirmişlerdi.

Muamele vergisi kanununun dördüncü maddesinde (dâhilindeki sanayi müesseselerinde imal olunan mevadın muamele vergisi bu muamelenin mevadı ibtidaisinden evvelce hin idhalinde veya hin imalinde altmış olan muamele vergilerinin tenzili suretiyle hesap ve istifa olunur) demek suretiyle mevadı muamelenin evvelce mevadı ibtidailerinden muamele vergisi istifa olunmuşsa imal edildikten sonra vergi alınmaması istihdaf olunmuştur. Ba'dema mevadı ibtidaisi muamele vergisi verilmemiş olarak imal edilmiş olan sabunların kıymeti üzerinden vergi alınacak ve yüzde altı tenzilat icra edilecektir." (Hizmet, 11 Temmuz 1927.) Sabuna biçilen fiyatlar, o yıllarda İzmir basınına sıklıkla Yunanistan'dan nakledilen *"Londra'da bekârlardan vergi alınıyor"* (Hizmet, 11 Temmuz 1927) haberlerini düşündürüyordu. Acaba sabunun bile bu hale geldiği mali zayıflık yaşayan ülkemizde devlet gelir kapısı için İzmir'de böyle bir uygulama getirir miydi?

Sıtma ile mücadele tüm resmi ve özel planlarda her meseleden öncelik taşıyordu. 1925 Eylülünde Darülfünun Tıp Fakültesi Parazitoloji Müderrisi İsmail Hakkı Bey, sıtma mücadelesi ile ilgili açıklamalar yapıyor soruna pek çok kere kafa yoruyordu. (Hizmet, 11 Temmuz 1927) Aynı günlerde Sıhhiye ve Muavenet İctimaiye

Müdüriyeti'nin öncülüğünde İzmir şehrinde veba ile mücadele başlamıştı. Bu hususta 4 doktorla 20 sıhhiye memurundan müteşekkil 4 mücadele grubu oluşturulmuştu. (*Cumhuriyet*, 8 Eylül 1341/ *Cumhuriyet*, 19 Ağustos 1925)

Elinde avucunda zaten pek fazla bir şey bulunmayan halk, yine de yardım kuruluşlarına elini uzatmaya teşvik ediliyordu. Zaten Türk milli kültürü de buna elverişliydi. Ne mutlu ki, İzmir halkı her şeye rağmen yardıma muhtaçlara elini uzatıyordu. O dönemlerde Ziya Gökalp'ın "Ahlak" adlı şiiri (*Milliyet*, 16 Ağustos 1928) de gazetelerde yerini alıyor; bu yardımlaşmaya bir nevi destek oluyordu:

"...Ne derece hizmetin

Varsa odur himmetin

"Kıymetimin var" deme ki

Gerçek ola kıymetinin..."

1929'a gelindiğinde şehirde sıtma vakalarının devam ettiğini görüyoruz. Şehirde sıtma ile mücadele için teşkil edilen dört heyet, yalnız şehir dâhilinde 15 kilo kinin dağıtmıştı. Dört polis, dört belediye zabıtası, iki sıhhiye memuru ve bir doktorla ilçeler dolaşıldı. Havuz bulunan evlere gidilerek havuzlara mazot döküldü. Buca, Bornova ve Karşıyaka belediye tabipleri emrine birer polis verilerek, görevler yerine getirildi. (*Anadolu*, 17 Eylül 1929)

1929 yılı başlarında bulaşıcı hastalıklarla mücadelenin "maddi yardım" aşaması İzmir'de elden geldiğince devam ediyordu. Gazete köşelerinde buna dair teşvik edici ilanlar ve halkın yardıma karşılık şükran duyguları sıkça yer alıyordu:

"Yardım

Yılan gibi zehirli soğuklar, fakirlerin delik deşik evlerinin köşelerinden girerek ısırığı, titrettiği bugünlerde belediyemizin kömür tevziine pek sevindim. Bütün kış sıcak odacığымda bir üzüntü içinde yardıma koşmağa mümkün olmayan acizimle mey'us yaşıyorum.

Muhterem zenginler, hasta ve felakette olanlara yardım, insani bir kanundur. Fukara mahallelerini dolaşmak, sarı benizli çıplak, hasta, zavallı insanların ahvali perişanisini yakından görmek, hakiki yardıma muhtaç olanlara teselli ne büyük bir zevktir. Neşve ve bahş ve daim olan evzakım en büyüğü hemcinsimize yardımdan doğar. Fakirlere yardımı, terbiyei fikriye sırasında bir ders bir vazife addedelim.

Kadın Anne"(Ahenk, 12 Kanunusani 1929)

İzmir şehrinde duyarlı kimseler de tüm çabalarını halkın refahı yolunda harcıyorlardı. Hiçbir şeyi olmayan da halka moral vererek, yaralarını sarmaya çalışıyordu. Bu, en iyi basın yoluyla yapılıyordu; böylece daha çok noktaya ulaşıyor, daha fazla psikolojik destek sağlanıyordu çünkü:

"Ümitsiz, neşesiz olmayınız!

İtidalinizi muhafaza edecek kadar iradenize sahip misiniz? Hayatınızı kazanmış mahzuziyet tevellüt eden itminani kalple sakin asude yaşarsınız.

Salim bir fikirle hakikati gören asla ümitsizliğe düşmez. Gelip geçen acı hatıralarla günlerinizi zehirlemeyiniz. Asilane metin bir yürüyüşle her türlü aleme tahammül, yaşamak için kuvveti bahşır. Hayatını ağır bir yük gibi taşıyan insanlar daima sinirli, asabi olur. Muhitinizde her yerde güzellik, samimiyet arayınız. İnsanlar daima aradığını bulur. Elemlı kabus bir çehreden güneş gibi tebessümler saçan bir çehre, şüphesiz daha güzeldir. Şen olunuz.

Şatafat tahammülü çoğaltır. Ahlakı tasfiye, takviye eder. Esen rayhaden güzel kokulu çiçeklerden sıhhatine, evine, çocuklarına, etrafına sermedi tazelik, ümit neşe toplar.

Kadın Anne” (Ahenk, 13 Kanunusani 1929)

Şüphesiz böyle bir ortamda en gerekli şeylerden biri “psikolojik destek” idi. Bir toplumun dumura uğraması ve bunun gelecek nesilleri dahi etkileyecek boyutlara ulaşması ancak bu şekilde engellenebilirdi. Maddi destek kadar manevi destek de önemliydi.

Yardımlar sürüyor, 1929 Şubatı’nda çiftçilere belli miktarda para dağıtılması (Hizmet, 24 Şubat 1929) konuşuluyordu. Bu şu demekti; aç olanlar, karnını bir nebze olsun doyurabilecek, gıda üretimi kısıtlı da olsa artışa geçecekti. Hastalıklarla mücadele konusunda gıdanın rolü çok önemliydi. Ancak bu yardımlar, sadece çiftçiyi kapsıyordu. Yine hasta ve kimsesiz fukaraların imdadına gazete manşetleri koşuyordu: “*Fitre, zekât yetimlere verilir*”. (Hizmet, 6 Mart 1929) Müslümanlığın sosyal boyutu olan bu yardımlaşma yöntemi, durumu yerinde olan kimseleri, fukaraya destek olmaya yöneltiyordu. Ancak zaten şehrin maddi durumu belliydi. Yardımlar hangi boyutta olursa olsun, yeterli olmuyordu. Bu aşamada, gıda hırsızlığına dayalı suçlar, (Hizmet, 29 Mart 1929) bilhassa dünyadaki büyük ekonomik buhranın da etkisiyle artıyordu.

Eşya hırsızlığını kapsayan suçlara gelince; Hastalıkla başı dertte olan ve kışın soğukunda kendini korumaya çalışan çaresiz insanların faaliyetleri idi bunların çoğu... Örneğin; “*Son soğuklardan ağzı yanan Hüseyin Çavuş oğlu İsmail ve Hasan oğlu Mevlüt, İkinci Süleymaniye mahallesinden Osman Nuri Efendi’nin evinden bir yorgan çalmışsalar da örtünmek kısmet olmadan yakalanmışlardı...*” (Hizmet, 28 Kânunusani 1929) Günden güne artan bulaşıcı hastalıklardan artık illallah diyen kimseler, çözümü bu tür arayışlarda görüyorlardı.

Hayvanlarda da çeşitli hastalıklar görülüyordu. 1929 başlarında, Kuşadası’na mensup bazı karyelerde hayvan hastalıkları (Ahenk, 31 Kânunusani 1929) görülmüş ve buna karşı mücadele başlatılmıştı. İzmir’de çiçek hastalığı başlamış, Kordon Sıhhiye Baytarı Osman Bey tarafından buna müdahale edilmişti. Birgi nahiyesinin Üç Kardeşler mahallesindeki koyunlarda görülen çiçek hastalığına karşı da aşı, serum ve çeşitli ilaçlarla tedavi uygulanmıştı.(Ahenk, 3 Şubat 1929)

Hastalıklarla mücadelenin bu boyutları da hem hayvanların hem insanların sağlığı açısından asla göz ardı edilemezdi. Hayvanlarda beliren hastalıklara müdahale edilmediği takdirde, gerek doğrudan gerekse gıda yoluyla, bu hastalıklar insanlara da bulaşabilirdi. Belediye yetkilileri bu konuda son derece titiz davranıyor; İzmir halkının midesine incek her lokmanın sağlıklı olmasına uğraşıyordu. Mesela bu dönemlerde İzmir'de bir mezbahane de keçi ve koyun etlerinin birbiriyle karıştırılarak satıldığı ihbarı alınınca, yetkililer derhal bunu yapanı sorguya almışlar, bundan sonra da bu durumun tekrar yaşanmaması için tedbirler almışlardı. (Ahenk, 3 Şubat 1929)

1929 Şubatı başlarında kış halen etkisini sürdürüyordu. İhtiyaç sahibi kimselere yardım çağrıları da aynen devam ediyordu. Bu çağrılara, Hilali Ahmer Cemiyeti'nden cevap gelmişti. Şubatin üçünde, cemiyet tarafından başlatılan yardımların (Ahenk, 7 Şubat 1929) biraz da olsa yüzleri güldürdüğü görülüyordu. Yeni bir çare bulunmalıydı. Tek tük yardımlarla bu işi yürütmek imkânsızdı. Mart ayı sonlarına doğru, yetkili mercilerce bir konu gündeme getirildi. İzmir şehrinde fakirleri çalıştırmak adına sanat evleri açılmalıydı. Halkın da deyimiyile; "usulsüz bir yığın para sarf edileceğine böyle evler yapılmalı" idi. Sanat evleri açmak, işsizleri ve dilencileri çalışmaya sevk etmek, çalışmanın zevkini, kazancını temin ve her açıdan huzurlu bir ortam yaratmak demekti. (Ahenk, 27 Mart 1929) Bu görüşmeler, hasta ve işsiz halkın cebine para sokacak ve yeterli/dengeli beslenmelerini bir ölçüde sağlayacak olan, hastalıklarla mücadelenin bir kanalı idi. En azından halkın düşüncesi budur. İleriki tarihlere doğru da işlerin açılması ve kazancın şehir içinde paylaşılması açısından yerli malına teşvik eder yönde basında "vatandaş!" diye başlayan öğütler yer almaya başlıyordu. Bu, mantıklı olarak, İzmir'de hastalıklarla mücadele açısından dolaylı bir etkendi. Çünkü ülke dışına gitmeyecek olan para; ülkede çözüm üretmeye dâhil bir olan bütçe demekti. İzmir Yerli Mallarını Koruma Cemiyeti, Yeni Gümrük Tarifesi Kanunu'nun Millet Meclisi tarafından kabul edildiği günün, memlekette "İktisat Bayramı" olarak kabul edilmesi yönünde bir girişimde bulunmuştu. (Ahenk, 17 Mayıs 1929) İlerleyen günlerde yine bir girişimde bulunulmuş, bu duruşu destekler nitelikte "İzmir Modası" halkın beğenisine sunulmuştu. (Ahenk, 29 Mayıs 1929)

1929 yılı, günleri geride bıraktıkça, insanlarda ve hayvanlarda rastlanan hastalıklar artarak kendini gösteriyordu. Bu dönemde Menemen'e bağlı Emirâlem nahiyesinin Bargir köyündeki keçilerde hastalık meydana gelmiş, merkez baytarı Osman Bey, hastalık mahalline giderek tedaviye başlamıştı. (Ahenk, 22 Nisan 1929) Aynı yılın sonraki dönemlerinde gazeteler hastalıkla mücadele konusunda uyarılarda bulunmaya ve bilgilendirmeye devam ediyordu:

"Tifo aşıl原因 sinekleri öldürünüz. Bunları ölüm takip eder.

Her sene bu kadar kişinin ölümüne sebebiyet veren tifonun mikroplarını tüylü ve pis vücuduyla nakleden karasinek hunhar ve çocuk öldürücüdür. Daima müzahrefat içinde yaşadığı için buradan aldığı hastalık tohumlarıyla yiyeceklerinizi zehirler..." (Yeni Asır, 31 Temmuz 1932) Bu uyarı ve bilgilendirmeler bazen reklam ni-

teliğinde bazen de doğrudan bir ilan şeklinde gerçekleştiriliyordu. Bu aşamalarda güvenlik güçleri de üzerine düşen vazifeyi tatbik ediyordu. “İzmir dahilinde yeri yurdu olmayan ve polis tabirlerinde kendilerine ‘sürtük’ denilen kadınlar, iki kısım olarak tespit edilmişler ve bunlardan bir kısmının memleketlerine gönderilmeleri, diğerlerinin de umumhaneye sevkleri” kararlaştırılmıştı.(Ahenk, 15 Ağustos 1929) Bu sıkı denetimler, dönemin ahlaki içerikli kanunlarını tatbik etmenin yanında zührevi hastalıkların halk arasında yayılmasını da engellemek içindi. Zaten türlü türlü hastalıklara maruz kalan İzmir, buna yenisini eklemek istemezdi. Bu olayları izleyen aylarda, yine basında bulaşıcı hastalıklara yakalananlar için, halka yardım teklifleri yer alıyordu:

“Aziz İzmirli Veremle Mücadele Cemiyeti’ni unutma

9 Eylül kurtuluş bayramıdır. Bugün Verem Mücadele Cemiyeti rozet dağıtacak ve hâsılattan bir kısmını Himayei Etfal Cemiyeti’ne verecektir.

Büyük yardıma muhtaç, mukaddes maksatlara doğru koşan bu hayırkar cemiyetleri düşününüz. Kesenizde onlara verilecek parayı hazırlayınız... Çocuklarınızı mübarek günün şerefine yapılacak yardıma alıştırmınız. Küçük zengin yavrular! Sizin gibi güzel, sizin gibi akıllı; fakat fakir, biçare yardıma muhtaç çocuklara (yardım) veriniz. Verem Mücadele Cemiyeti’ne, memleketin sıhhatine gayret ediniz, aziz İzmirli-ler.”(Ahenk, 8 Eylül 1929) Bununla birlikte, “vidansız ana ve babalar tarafından sokakta bırakılan yavrular” için de halktan yardım talep ediliyordu.(Ahenk, 11 Eylül 1929)

Basında yer alan reklam ve ilanlar, halka sağlıklı olma yönünde güzel şeyler öğretiyordu. Ancak bazı istisnalar vardı ki, satış uğruna ve belki de dönemin anlayışıyla ilgili olarak insan sağlığına zararlı şeyleri destekler nitelikte idi. Bunlardan birinin sloganı şu şekildeydi: “Çok sigara içtiğim halde ağzım güzel kokar ve dişlerim sağlam ve beyazdır...”(Ahenk, 20 Kânunusani 1930) Bu bir diş parlaticı reklamı idi. Ancak ne olursa olsun, sigara içmenin getireceği sonuçlara, çare oluyormuş gibi bir tavır sergiliyordu.

1929 Temmuzuna doğru sıtma ile savaş sürüyor, bataklılıkları kurutma çabası devam ediyordu. Bostanlı, kısmen Reşadiye ve Halkapınar bataklılıklarını yok edebilmek için ne kadar masrafın gerektiği, yetkililerce kalem altına alıyordu.(Yeni Asır, 19 Temmuz 1929)

1931 yılında, şarbon hastalığı ile ciddi mücadeleler vardı. İktisat vekâletinden İzmir şehrine, şarbon hakkında maddelerden oluşan bir bildiri gelmişti:

“1) İnsanlar arasında şarbon vukuatı çoğalmaktadır. Bilhassa mezbahalar olan yerlerde, hayvanların mezbahalarda kesilmesi ve etlerinin baytar olmayan yerlerde etibba tarafından sıkı muayeneye tabi tutulması (gerekir).

2) Mezbaha olmayan yerlerde derhal muayyen bir mevki tespiti ve bunun haricinde zebhiyatın sureti katiyyede men’i ve muayenenin temini(nin sağlanması gerekir).

3) Köylerden getirilecek etlerin muayene edilmeksizin istihlakine müsaade edilmemesi (gerekir).

4) Çarşıların baytarlar ve etibba tarafından mütemadi murakabe altında bulundurulması (gerekir).” (Yeni Asır, 10 Teşrinisani 1931)

Hastalıklarla mücadelede öncelikle halka büyük görevler düşüyordu. Dolayısıyla sıkı ve etkin bir bilgilendirmenin mutlaka yapılması gerekiyordu. İnsan ve hayvan hastalıklarının yanı sıra, bu tarihlerde bir de bağ ve bahçe hastalıkları kendini göstermeye başlamıştı. Bunun örneklerinden biri Foça'da görülmüştü. Hemen ziraattan görevli talep edilmiş, ancak Foça ziraat memuru halen izinde olduğundan yakınlığı dolayısıyla Menemen memuru Foça'ya getirilmişti. (Yeni Asır, 3 Temmuz 1931) İzmir genelindeki bağlarda haşere mücadelesi sürerken, (Yeni Asır, 12 Temmuz 1931) Tire'de görülen benzer duruma da müdahale edilmişti. Haşereler darı, pamuk, susam, börülce gibi mahsullere dadanmıştı. (Yeni Asır, 27 Temmuz 1931) Mahsulde gözlemlenen bu hastalık, iki yönden halkı perişan ediyordu: Birincisi gıda ürünlerinde kayıp yaşanıyor. Bu da demekti ki, hastalıklarla mücadele eden insanlar yeterli ve dengeli beslenmeyi sağlayamayacaklardı. İkincisi, ürünlere dadanan ve hastalık getiren haşereler, verimi düşürecek, ekinlerin tamamını yok edecekti. Bu ise ciddi maddi kayıpların görülmesi demekti. Haşerelerin yanı sıra tarlalara yaban hayvanları da büyük zararlar getiriyordu. Bu dönemlerde domuzların tarlalara saldırdığı yönünde birçok haberler, basında yer alıyor; (Yeni Asır, 13 Ağustos 1931) insanlara olası bir kıtlığı düşündürüyordu; zaten çoğu alanda da kıtlık yaşanmıyor değildi. Dilencilerin bu dönemdeki yaygınlığı her şeyi izah etmeye yetiyordu. Günden güne sayısı artan dilencileri, zabita toplayıp mahkemeye sevk ediyordu. (Yeni Asır, 21 Temmuz 1931) 1931 Şubat'ının ikinci haftasında 26 dilenci toplanarak adliyeye götürülmüştü. (Yeni Asır, 8 Şubat 1931) Üçüncü haftasında ise 80 dilenci Darülacez'de toplandı. Bu bir bayram arifesi yaşanıyor olmasına binaen yapılmıştı. Yabancı olan dilenciler, memleketlerine gönderildi. Birçok dilencinin akrabaları da kendilerini almak için karakola geldilerse de reddedildiler. (Yeni Asır, 8 Şubat 1931) Güvenlik güçleri görevlerini ifa ediyor; ahlak zabıtaları zührevi hastalık yayabilecek işlerle uğraşan kadınları sıkı takip altında tutuyordu. (Yeni Asır, 8 Şubat 1931)

Hastaları muayene konusunda doktorların açtıkları özel poliklinikler kadar eczaneler de etkiliydi. Bunlar gazetelere ilan vererek, insanların kendilerine ulaşmalarını sağlıyorlardı. Şifa Eczahanesi sahibi Süleyman Ferit, müessesesinde; “*hassas sıhhi korsa, Barometre, kırılmaz termometre, sağlam termos şişesi, çocuk donları, muşambalar, fenni gözlük...*” (Yeni Asır, 25 Eylül 1932) gibi ürünler buldunuyordu. Bunun yanı sıra diğer eczanelerin yaptığı gibi, hastalara bitkisel ilaçlar ve kolonyalar yapıyordu. Aynı dönemlerde Hilal Eczanesi'nin de hastalara bu tür hizmetler verdiğini görüyoruz.

1931 yılında gazete köşelerinde Aspirin reklamlarının sıkça yer aldığı görülür:

“Niçin daima neşeliyim? Beş dakika evvel müthiş surette dişim ağrıyordu. Mu-hakkak dün akşam üşütmüş olacağım. Fakat şimdi tamamen geçti. Çünkü iki tab-

let Aspirin aldım. Aspirin(in) sizin de ağrılarınızı ve sinirlerinizi böyle geçireceğine eminim”. (Yeni Asır, 15 Haziran 1931) Halkın ağrılarına çare olan ilaçlar, elbette ki hastalıkları kökünden tedavi etmiyordu. Ancak bir süre rahatlatıyordu.

Doktorlar müesseseleriyle ilgili basına verdikleri ilan ve reklamlarda halkın kendilerine yönelmesi için toplumun o zamanki sosyal durumuna dair söylemler kullanıyorlardı:

“*Fukara Muayenehanesi*

Cilt hastalıklarına, frengi, bel soğukluğuna bakılır. Her gün öğleden evvel saat 9-11 arasında muayene 50 kuruştur. Çarşamba günleri mecanendir. Adres: ...” (Yeni Asır, 31 Temmuz 1931)

1931 yılında, sıtma halk arasında artış göstermişti. Sıtma ile mücadelede yer alan doktorlar, belediyece görevli sıhhiye memurlarını yanlarına alarak ev ev dolaşüyor; hastalara bakıyorlardı. Sıhhiye memurları ise hastalara belli ölçüde kinin dağıtıyordu. (Yeni Asır, 16 Ağustos 1931) Kinin şehirde kısıtlı olmakla beraber, fazlası da zarardı. Hastalar arasında hastalıktan iyice usanmış olanlar, çeşitli çareler aramaktan geri kalmıyorlardı. Bunlardan biri, doktor yerine “üfürükçü”ye para vererek hastasını iyileştirmesini istemiş, yakalanan üfürükçü mahkemeye sevk edilmişti. (Yeni Asır, 15 Teşrinievvel 1931)

Bulaşıcı hastalıkların mikroplarını muhafaza ederek, halk arasında yayılmasına sebep olan mekânlar arasında kahvehaneler ve kumarhaneler yer alıyordu. Toplu mekânlar, bulaşıcı hastalıklar konusunda hiç de uygun değildi. Yine bununla birlikte şehirde, bu kadar hastalık ve maddi darlık varken, kumarın bir salgın olmasının önüne geçilmesi için buna karşı mücadele veriliyordu. 1931 Eylülü’nde Nazilli’de benzer bir durum yaşanmış; kumara karşı mücadele verilmişti. (Yeni Asır 29 Eylül 1931) Fakat aynı dönemde mücadelenin artırılması yönünde önlemlerin alınması lazımdı. Çünkü şehir nüfusunda gitgide görülen artışın yanında bir de iskân olunmak üzere şehre Trabzon’dan 200 aşiret geliyordu. (Yeni Asır, 23 Eylül 1931) Gelenler sorun ve ihtiyaçlarıyla geliyor, bunlar için şehirde yeni bir bütçe tasarısı gerekiyordu. Çünkü zaten 1931 yılında ciddi bir gıda ihtiyacı vardır; para yoktur. Et, tavuk, sebze, meyve, vb. gıda ürünlerine büyük ihtiyaç duyulduğundan, bu gıda ürünleri hırsızlık suçlarında başı çeken nesne oluyorlardı. (Yeni Asır, 12,17,31 Mart 1931) Dönemin aydınları tarafından basında yer alan ve halkın sosyal durumuyla alakalı olan köşe yazılarına da artık tahammül edilemiyordu. Çünkü birçoğu yazıldığı yerde kalıyor; uygulamaya geçmiyordu. Dolayısıyla beyhude bir çabanın gereksizliği halk tarafından bazen dile getiriliyor, bunlara karşı yazılar da yayınlanıyordu:

“*Milletin ıstırapları gazete sütunlarında edebiyat yapmakla sükûn bulmaz!”* (Yeni Asır, 4 Teşrinievvel 1932)

1940’lı yıllarda İzmir şehrinin sağlık konusunda yaşadıklarına bakıldığında; durumun 1930’lu yıllara nazaran pek bir değişiklik kaydetmediği dikkat çekmek-

tedir. Sağlıklı olabilmek mücadelesi sürüyor, bu serüven her alanda da kendini gösteriyordu.

Hayvanlardaki bulaşıcı hastalıklar;

Vilayet Baytar Müdürlüğü'nün 1939 yılında salgın hayvan hastalıkları ile yaptığı mücadeleye dair bir istatistik hazırlanmıştı. Buna göre geçen sene içinde (1939) İzmir şehrinin muhtelif kazalarında 150.818 baş hayvanda şarbon, ruam, uyuz, kuduz, yanıkara, koyun çiçeği, pastörellez, piriplazmoz, tavuk kolerası ve şap hastalığı görülmüştü. Alınan fenni tedbirler neticesinde, bu hayvanlara, 2012.64 lira değerinde 22,5 litre serum ve 26 litre aşı harcanmıştı. Hastalığa yakalanan hayvanlarda ölüm oranı % 1,5'ti. Bunların ortalama değeri 3078 lira olduğu gibi, kurtarılan hayvan miktarı 204. 818 ve bunların ortalama değeri 3.497.455 liraydı. (Anadolu, 17 Şubat 1940)

1940 yılında Eşrefpaşa'da sahte ebelik yapan Süleyman kızı Ayşe adındaki bir şahıs yakalanarak tutuklanmıştı. Yapılan tahkikata göre sahte ebe Ayşe, tutuklanmasında beş gün evvel Mehmet kızı ve Sadık karısı Bayan Kübra'yı "gayrifenni bir surette" doğurtmuş ve hastalanan Kübra, Memleket Hastanesi'ne kaldırıldıysa da orada hayatını kaybetmişti. (Anadolu, 3 Kânunusani 1940) Yine bu dönemlerde, Karşıyaka'da 40 yaşındaki Hüseyin oğlu Halil ve Mehmet karısı 50 yaşındaki Hatice, evinde hasta yatan birini doktor yöntemleri haricinde iyileştirmek istemişti. Muskayı yazan Halil, bu işten 500 kuruş alıyordu. Bu işi yapan ve yaptıran kişiler hakkında derhal soruşturma açılmıştı. (Anadolu, 15 Ağustos 1940)

İzmir'de sağlıkla ilgili vakalar daha değişik boyutlarda da görülebiliyordu. 1940 Ağustosunda, 19 yaşında Şöhret adındaki bir kız erkek olmak için Memleket Hastanesi'ne getirilmişti. (Anadolu, 24 Ağustos 1940) Tüm işlemleri gerçekleştirilen Şöhret, birkaç gün sonra arzu ettiği cinsi duruma sahip olmuş ve Salih adını almıştı. (Anadolu, 3 Şubat 1940) Bu da şunu gösteriyordu; İzmir şehrinde zamanın modern cihazlarından bazıları kısıtlı da olsa bulunuyordu. Ancak hasta yatırma kapasitesindeki sınırlılık sürüyordu. Deliler, yer olmadığı için Memleket Hastanesi'ne alınmıyorlardı. Bunların taşkınlıklarına tahammül edemeyen halk, durumdan şikâyetçiydi. Bu konuda gazetelere mektuplar yağıyordu. (Anadolu, 13 Şubat 1940)

Hastalıklarla mücadelede çocukların da bilinçlenmesi açısından, şehirde "Sağlık Çocuk" adlı bir mecmuanın çıkarılması çocuklara müjde sloganıyla tanıtılıyordu. (Anadolu, 17 Birinciteşrin 1940)

Bu mücadelede eğitmenlere düşen görev ne idi? Eğitmenler de Köy Enstitüsü'nün verdiği karara göre; buldukları köylerde en az iki gece halkı eğitecek; okuma-yazma öğretecekti. (Anadolu, 24 Mayıs 1940) Evet, şüphesiz okuma-yazma halkın bilinçlenmesi ve bu mücadelede yer alması için çok gerekliydi. Ayrıca tüm memurların senede en az 50 kuruş vermek suretiyle Çocuk Esirgeme Kurumu'na üye olmaları, Dâhiliye Vekâleti'nden bir tamimle İzmir şehrine bildirilmişti. (Anadolu, 23 Temmuz 1940)

1940 Temmuz'na doğru yine hayvan hastalıkları şiddetini göstermeye başlamıştı. Bergama'da görülen bir vaka üzerine Veteriner Müdür Nazım Uygur, hastalığa müdahale etmişti. (Anadolu, 3 Ağustos 1940) Aynı dönemi takiben halk arasında sıtma, canları yakmaya devam ediyordu. Vekâlet'ten yine kinin getirilerek hastalara dağılıyordu. Sıtmanın Ağustos döneminde artması normaldi. Çünkü mevsim koşulları buna müsaitti. Sıhhiye Vekâleti mücadeleyi yakından takip ediyordu. Bununla birlikte halkın da bu illete karşı kendini korumasını; üzerine düşeni yapmasını istiyordu. (Anadolu, 4 Ağustos 1940) Az zaman sonra, Bayındır'ın kinin ihtiyacının aşırılığı dikkatleri çekmeye başlamıştı. Kaza merkezi ve köylerde sıtmanın bir hayli arttığı bildiriliyordu. Öncelikle köylerin kinin ihtiyacının karşılanması gerektiği düşünülüyordu. Kaza kaymakamı, köyleri teker teker dolaşarak durumu görmüş ve kinin konusunda gerekli mercilere emir beyanatta bulunmuştu. Aynı şikâyet, Menemen'de de görülüyordu; yağmur suları kurutulan bataklıkları ve kuyuları doldurmuş; sivrisinekler tekrar sıtma yaymaya başlamıştı. (Anadolu, 4 Ağustos 1940)

Ardı gelmeyen sorunlarla birlikte, İzmir şehrinde nüfus da yükseliyordu. 1935 yılında İzmir dâhilinde yaşayan nüfus, 1940 yılı sayımlarına göre 43.927 artmıştı.

Yıllar	Kadın	Erkek	Toplam
1935	291.881	304.969	596.850
1940	314.55	326.322	640.777

İzmir'in Nüfusu

Dönemin hükümeti tarafından İzmir'in ve Tüm Türkiye'nin sorunlarına çözüm üretilmek isteniliyor; bu yolda türlü tamimler yayınlanıyor, büyük gayretler harcanıyordu. Böyle bir atmosferde nüfus artışı az bile olsa, eldeki mevcut imkânların kısıtlılığı, istenmeyen sonuçlar doğurabiliyordu. Ancak, bu dönemlerde Türkiye genelinde nüfusa teşvik politikaları hatta ödüllendirmeler söz konusu idi. Bir yönden genç ve dinamik nüfusa da ihtiyaç vardı. Bu, kalkınmada önemli bir unsurdur. İşte o yıllarda uygulanan teşvik politikasının basına yansıyan bir örneği de şöyledir:

“Bahtiyar bir Türk Anası altın şeref madalyasıyla taltif edildi...”

Yarbay Sabri Özhan'ın eşi 37 yaşındaki Bayan Şahika, 3'ü erkek 4'ü kız 7 evlat sahibi olmuş, Sıhhat Vekâleti tarafından ödüllendirildi. Her Türk kadını evlat sahibi olmakla övünmeli...” (Anadolu, 23 Ağustos 1941)

Elbette ki övünmeliydi; ancak çocuk sayısının artması demek, dönemin Türkiye'sinde sahipsiz, bakımsız ve hasta kişi sayısının artması anlamına da geliyordu. Fazla çocuk için teşvik uygulayan hükümet, vatandaşın birbirine destek olmasını; resmi ve dini/kutlu günlerde bunlara ve askere yardım edilmesini basın yoluyla halka duyuruyordu. Vatandaş, kendi elinden geldiğince bağışta bulunuyordu. Ha-

nımlar askerlere verilmek üzere örgü örüyor, erkeklerde çeşitli yardımlarda bulunuyordu. (Anadolu, 29 Birincikanun 1941)

1941 yılının ilk aylarını yaşayan İzmir'de hastalıklarla olan mücadele yine basın desteğiyle sürüyordu. Vatandaşın başı sıtma belasından henüz kurtulamamıştı. Uyarılar yine bu yöndeydi:

“Vatandaş, oku ve başkalarına da söyle...”

Bütün yaz ve güz aylarında hepimizi taciz etmiş, içimizden birçoklarına da sıtma hastalığı aşılamış olan sivrisinekler şimdi evlerde bodrum, kiler, hamam yük ve odalarla avlu, ahır ve izbelerde yarı rutubetli, ılık ve loş köşelerde gizlenmiş, havanın ısınmasını beklemektedirler.

Önümüzdeki bahar ve yazı rahatça, selametle geçirmek için hemen şimdiden tüt-sü ile, kükürtle, filit ve emsali ilaçlarla bunları bayıltıp avlamak ve güzelce süpürüp yakarak yok etmek gerekir.

Sıtma Mücadelesi” (Anadolu, 5 Şubat 1941)

1941 Martı'nda İzmir şehrinde sıtma mücadelesi için tüm ilçelere verilen uyarı ve tamimler devam ediyordu:

“Bu sene havaların soğuk ve yağışlı gitmesi ve yer yer ırmak, çay, derelerin taşması ile bataklıklar meydana gelmiş ve mahalle ve köylerdeki çeşme yalıkları ile çamaşır ve bulaşık sularının gelişigüzel akması neticesinde birçok su birikintileri hasıl olmuş ve olmakta bulunmuştur. Şehir, kasaba ve köylerde biriken gübrelerin ve açıkta bulunan abdesthane ve çukurlarının ve süprüntülerin, karasineklerin çoğalmasına sebebiyet vermekte bulunduğu cihetle sıtma mücadelesi, belediye ve köy ihtiyar meclisleri teşkilatının şimdiden faaliyete getirilmesi ve mahzurlarının izalesine ait mesainin belediye ve köylerin en başta gelen faaliyetleri arasına konulması ve 839 numaralı sıtma mücadele kanunu ve bunun tatbik suretini gösterir talimatname ve enhari sağire ve köy kanunları hükümlerinin de tatbik ve takip olunması ve küçük sa'y mükellefiyetleri esasları dahilinde acele tedbirler alınması ve belediye ve köy bütçelerine gerek bu mücadelenin layıkıyla icrası ve gerek kinin tedariki için kafi tahsisat koydurulması ve her nevi müessesat ile hal ve vakti müsait olanlara ait mahallerdeki amil ve mahzurların kendi ve saitiyle izalesinin temin kılınması suretiyle bu çok ehemmiyetli işin bütün gereklerinin yerine getirilmesini ve sivrisineklerin uçma zamanı gelmek üzere bulunduğundan alakadarların derhal vaziyete sevki ile bu hususta geceli gündüzlü mesai ve gayret gösterilmesini ve faaliyet safahatından 15 Mart 1941 tarihinden itibaren her on beş günde bir vilayette malumat verilmesi...”

İzmir Valisi

F. Tuksal” (Anadolu, 22 Mart 1941)

Bu bildirgeden sonra, basında, sıtma mücadelesinde köylerde ve şehirlerde hangi müesseselere ne gibi görevler düştüğü yönünde talimatlar yer aldı. Bu talimatlar, 939 No.lu Sıtma İle Mücadele Kanunu'nun alt maddelerine dayandırılıyordu. (Anadolu, 9 Nisan 1941) Ayrıca bu günlerde Dikili ve Bergama'da koyunlarda çiçek hastalığı görüldüğü haberi alınmıştı. (Anadolu, 10 Nisan 1941)

Vali Fuat Tuksal, köprü inşaatları üzerinde incelemelerde bulunurken, sıtma üzerinde de yoğunlaşıyordu. Bu konuda Torbalı kaymakamı ile ciddi görüşmelerde bulunmuştu. (Anadolu, 12 Nisan 1941) Şehrin her yerinde bataklıkların, çukurların ve kendiliğinden oluşmuş olan su birikintilerinin kurutulması yönündeki çalışmaların hızlanması konusu gündeme getirildi. (Anadolu, 18 Nisan 1941) 1941 Nisanı'nın en büyük sıtma mücadelesi Güzelyalı, Halkapınar bataklıklarını kurutmakla başlıyordu. Mersinli-Bayraklı demiryolu civarındaki su birikintilerinin ortadan kaldırılmasına da yine bu ay içinde başlayacaktı. (Anadolu, 19 Nisan 1941) Neticede şöyle düşünülüyordu: Sıtma mücadelesine ehemmiyet verilecek, her vatandaş ya üç gün bu organizasyona katılacak ya da bedelini ödeyecekti. Bu bedel, nakdi yardım şeklinde olacaktı. Başlangıç ise Güzelyalı-İnciraltı civarında olacaktı. (Anadolu, 22 Nisan 1941) Bornova'da da sıtma ile mücadele komisyonu oluşturularak, evlere mzaot dağıtılmak suretiyle mücadele icra ediliyordu. (Anadolu, 26 Nisan 1941)

Mücadele gruplarının oluşturulmasından birkaç gün sonra, Güzelyalı'da tramvay deposu civarındaki bataklığın kurutulması işlemine başlanmıştı. Ancak belediye 90 kuruş gündeliğe çalıştıracak işçi bulmadığı için 120 kuruşa işçi çalıştırmak zorunda kalmıştı. (Anadolu, 25 Temmuz 1941)

Bayındır'da sıtma mücadelesi 1941 Temmuzuna kadar sürmüş, birçok bataklık kurutulmuştu. Bu işler için on bin görevli çalıştırılmıştı. Sıtma hastası olan birçok vatandaşa, 21 kilo kinin dağıtılmıştı. Bunun 12 kilosu Kızılay, 7 kilosu belediye, 2 kilosu da halkevlerince karşılanmıştı. Bununla birlikte CHP'de bu mücadele sırasında ayriyeten 10 kilo kinin dağıtarak şehrin sıhhatine destek sağlamıştı. (Anadolu, 2 Ağustos 1941) Ağustos ayı geldiğinde, basında yer alan tedbir ilanları halkı bilgilendirmeye devam ediyordu: "*Sıtmaya dikkat ediniz. Çocuklarınızla iyi alakadar olunuz*".

Çocuklarla çok iyi alakadar olmak gerekiyordu; basında yer aldığı gibi. Gelecek, bu temeller üzerinde yükselecekti, şüphesiz. Bu dönemlerde hükümetin çok anlamlı bir projesi vardı. Gürbüz çocuk yetiştirmek. Hatta bununla ilgili yarışmalar bile düzenleniyordu. Böylelikle halkın çocuklara iyi bakım yapması, sıhhatli bir neslin temeli atılarak inşasının gerçekleştirilmesi sağlanacaktı:

"Gürbüz çocuk yetiştirmek; bakım/sıhhat

Çocuğunuzun kaç aylık olduğunu ve altı kuruşluk posta pulu ile adresimize gönderiniz. Size (bakım-öğüt) lerimizden gönderelim.

Çocuk Esirgeme Kurumu Merkezi, Ankara" (Anadolu, 11 Haziran 1941)

Sıtma gibi, şehirde zührevi hastalıklarla olan mücadeleler de sürüyordu. Hastaları tedavi ederek gerekirse yatakta iyileştirmek durumunda kalan Eşrefpaşa Zührevi Hastalıklar Hastanesi, bunların besin işleriyle de titizlikle ilgileniyordu. Çünkü bu dönemde hastalığı yenebilmek, dengeli ve yeterli beslenmeyle çok yakından bağlantılıydı. Bu dönemlerde, konuyla ilgili, söz konusu hastanenin verdiği bir ilan göze çarpmaktadır:

“Eşrefpaşa Cild Ve Zührevi Hastalıklar Hastanesi Baştabibliği

Eşrefpaşa Cild Ve Zührevi Hastalıklar Hastanesi'nin 941 mali yılı ihtiyacı olan ekmek ile koyun ve dana eti 15 gün müddetle açık eksiltmeye çıkarılmış ise de talip zuhur etmediğinden 18 bin kilo ekmek, 600 kilo koyun eti ve 7500 kilo dana eti 15-8-941 tarihinden itibaren temdiden on gün müddetle yeniden eksiltmeye çıkarılmıştır. Taliplerini şartnamelerini görmek ve peşinen yatırılması lazım gelen pey akçalarının miktarını öğrenmek üzere her on gün hastane heyet idaresine müracaatları ve ihale günü olan 25-8-941 Pazartesi günü saat ondan on ikiye kadar vilayet daimi encümenine müracaat etmeleri ilan olunur.” (Anadolu, 15 Ağustos 1941)

1942 yılına gelindiğinde, imkânlar çerçevesinde bir hayli yol kat edilmiş olarak, mevcut durumun daha da iyileştirilmesi için çabalar harcanıyordu. Gazeteler, şehrin bu mücadelesinde hep yanında oluyordu. Doktorlar, gazetelere açılan sağlık köşelerinde halkı bilgilendirmeye başlamıştı. Dr. Niyazi Köymen de bunlardan biriydi:

“Sağlık Bahisleri Köşesi-Dr. Niyazi Köymen

Sıtmanın ilacı kinindir...

1-Kinini gereksiz kullanmayın,

2-Erkenden doktora gidin,

3-Herkes kendine verilen kinini kendisi kullanmalı,

4-Cibinlik ve filit kullanmalı. En ufak bir çamurluğu bile kurutmalı...” (Anadolu, 3 İkincikanun 1942)

Hastalıklarla mücadelede mikroplara karşı dikkatli olmak gerektiği kadar soğuklara karşı da korunaklı olmak gerekiyordu. Bunun için de olandan olmayana bazı aktarımlar gerçekleştirilmeliydi. Yine İzmirlilere görevler düşüyordu. Elbette ki üzerlerine düşeni yapmışlar; erlere birçok yardımlarda bulunmuşlardı. Maliyeti 12.000 liranın üzerinde erlere yardım yaptılar. Bu aşamada Kızılay Kurumu'yla birlikte çalıştılar. 5605 don, 5637 gömlek, 4702 yün çorap, 103 kazak. Bunlar henüz imalathanelerde dikilmekte olanların dışındaydı. (Anadolu, 8 Şubat 1942)

Bu tarihlerde kaymakamlık, sosyal yardımlaşma kapsamında köy ve nahiyelere sıtma ile mücadele çerçevesinde talimatlar yolluyor; hemen akabinde de mazot dağıtımının yapılacağını bildiriyordu. (Anadolu, 24 Mart 1942) Birkaç gün sonra mazot dağıtımına başlanmıştı. (Anadolu, 27 Mart 1942) Ancak hükümetten gelen bir karara göre, Hastanelerde sıtma tedavisinde kullanılan kininde tasarrufa gidil-

meye başlanılacaktı. Buna sebep olarak da stokların yetersiz kalması gösteriliyordu. (Anadolu, 24 Mart 1942)

1942 Nisanı'nda Eşrefpaşa'da bulunan Talebe Çayırı'nda çukur kurutma faaliyetleri devam ediyordu. (Anadolu, 4 Nisan 1942) Ancak yıllardır hakkında karar alınan Halkapınar bataklığı halen kurutulamamış; kuruyan yerleri de kısmen eski haline gelmişti. Halk bundan dolayı feryat eder vaziyette gazetelerden seslenişe geçiyordu: "Halkapınar bataklığının kuruduğunu görecek miyiz?" Halkapınar'daki büyük bataklık, halkın büyük bir korkusuydu. Tamamı kurutulamamıştı. Halkapınar-Tepecik arasına yapılacak fabrika yolu için dere kenarına set çekilmek üzere, 50 kadar belediye temizlik işçisi, kurutmada görevlendirilmişti. Böylece 8-9 bin kişi, bu mikrop saçan yoldan kurtuluyordu. (Anadolu, 11 Nisan 1942)

1942 Nisanı'nın sonlarına doğru, Güzelyalı'da bulunan su birikintileri belediyece kurutulmuştu. Birçok yere de mazot dağıtılmıştı. Evlere verilen mazottan litre başına 25 kuruş toplanmıştı. Buradan sonra İnciraltı'nda icraya başlanacaktı. (Anadolu, 26 Nisan 1942) Sonraki dönemlerde, Veremle Mücadele Cemiyeti'nin gazetelerdeki uyarı içerikli yazıları göze çarpıyordu:

"Yerlere tükürmek ayıp olduğu kadar yurttaşların sağlığına saygısızlıktır. Veremle Mücadele Cemiyeti" (Anadolu, 6 Mayıs 1942)

"Kitap yapraklarını açmak için parmaklarınızı ve mektup zarflarının kenarlarını yapıştırmak için yalamayınız."

Tüm bunlarla birlikte "Milli Şef" İsmet İnönü'nün 19 Mayıs'ta gençliğe sesleniş sırasında söylediği bir söz de halka umut ışığı oluyordu:

"Sizin hayatımızın sıhhatli ve neşeli geçmesi için çok göreceğimiz fedakârlık yoktur!"

1942'nin Haziran ayında Menemen'de sıtma ile mücadelede durum iyiye gidiyordu. Buruncuk Köyü'nün Azmazi Gölü'nün suları Gediz Nehrine akıtılmış, Çakmaklı Köyü'nün Uyuz bataklığının pis suları da derin oluklarla imha edilmişti. Biçar ovasındaki büyük gölün suları da denize akıtılmıştı. (Anadolu, 25 Mayıs 1942)Ancak bu dönemde sıtma klasiği son bulamamış, hastalığın getirdiği kayıplar sonraki yıllara doğru uzamıştı. İzmir'de sıtma ve kinin tevzi işleri sürüyordu. Sivrisinekler halen fazlaydı. Doğal olarak, kinin ihtiyacı da fazlaydı. Şehirde sıtma mücadelesi için Sıhhat ve İçtimai Muavenet Müdürlüğü ile Belediye Sıhhat Müdürlüğü işbirliği yapmışlardı. Civardaki su birikintileri kurutularak yerlerine mazot dökülmüştü. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti 36 kilo devlet kininini İzmir eczanelerine dağıtarak sattırmaktaydı. Evvelce de 36 kilo kinin gelip satılmıştı. Ancak piyasada kinin ihtiyacı karşılanamamaktaydı.(Anadolu, 8 Haziran 1942)

SONUÇ

1940'lı yıllarda hastalıklar ve bunlara yapılan müdahaleler genel olarak böyle idi. 1950'li yıllarda Türkiye'de veremden ölenlerin sayıca azaldığı görülüyor, bu durum, Verem Savaş Haftası'nda İstanbul'da Dr. Fazıl Erhat tarafından dile getiriliyordu. Erhat, durumu "veremle savaşın tesiri" olarak değerlendiriyordu. Veremden dolayı ölüm nispeti 1947 yılında yüz binde 280 iken, 1951'de yüz binde 175'e düşmüştü. % 40 orandaki bu azalmaya sebep olarak, alınan korunma tedbirleri ve yapılan sıhhi işlemler gösterilmişti. Gerek dispanserlerde ve gerekse seyyar röntgenlerle öğrenci ve işçi topluluklarının muayeneden geçirilmesi, hasta olanların derhal tedaviye alınması ve tedavi fiyatının düşmesi bunda çok büyük bir rol oynamıştı. Yapılan test kontrolleriyle sabit ve seyyar röntgenlerle Verem Savaş Derneği'nde 150.000'ni aşan vatandaş kitlesi muayene edilmişti. Üniversite ve Yüksekokullar öğrencileri muntazam olarak, Verem Savaş Derneği'nde muayene ve aşılarını yaptırmaktaydılar.(Cumhuriyet, 9 Ocak 1953)

İzmir'de olduğu gibi bu dönemlerde Türkiye'nin her köşesinde, hastalıklar konusunda olağanüstü haller yaşanabiliyordu. Örneğin, salgın hastalıkların en yaygın olduğu bu dönemlerden yıllar sonra, Maraş'ın Bertiz bucağında tifolu 10 çocuğu iyileştirmiş olan 20 yaşındaki bir köy ebesi, hastalığın kendisine bulaşması sonucunda, hastaneye kaldırılmış, ancak ilaç yetersizliğinden hayatını kaybetmişti.(Hürriyet, 15 Mart 1969) Bunun gibi, aynı yılda Sarılık İstanbul'u tehdidi altına almıştı. Dönemin resmi rakamlarına göre hastalık % 180 artmıştı. Şehir, büyük çapta bir sarılık hastalığı tehlikesiyle karşı karşıya bulunmaktaydı. Bulaşıcı olan ve kirli gıda maddeleriyle pis sulardan geçen hastalık, önüne geçilemez bir hal almıştı. Bu dönemde, şehirde 70 gün içinde 381 hasta tespit edilmiş, bunlardan en az 9'u aynı süre zarfında ölmüştü.(Hürriyet, 27 Mart 1969)

KAYNAKÇA

Gazeteler

Ahenk

Anadolu

Cumhuriyet

Hizmet

Hürriyet

Milliyet

Yeni Asır

Yıldız

Kitap ve Makaleler

ARIKAN, Zeki, **İzmir Basınından Seçmeler (1923-1938), II. Cilt-II. Kitap**, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay., İzmir, 2008.

ATILLA, A. Nedim, **Gelişen İzmir, 1927-1928 İzmir Belediyesi Albümü'ne 2001 Yılından Bir Bakış**, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay., İzmir, 2001, s. 16.

BAYAZIT, M. Taner, **İzmir Basınında Demokrasi Mücadeleleri (1923-1950)**, İzmir, 1992.

DALDAL, Enver, **İzmir Şehrinin Kuruluşunun Beşbininci Yılında Değerli Uzmanların Açıklamaları, Yeni Asır 15 Ağustos 2000**, Haz., İzmir, 2000.

EGE, A. Şahabettin, **Eski İzmir'den Anılar**, Notlarla Yay. Haz. Erkan Serçe, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., İzmir, 2002.

GÖKSU, Emel, **1929 Dünya Ekonomik Buhran Yıllarında İzmir ve Suç Coğrafyası**, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay., İzmir, 2003.

PINAR, İlhan, **Gezginlerin Gözüyle İzmir; Orrie Muller'in İzmir'i (20 Nisan 1931)**.

SERÇE, Erkan, **İzmir ve Çevresi Resmi, Özel Binalar İstatistiği, 1918**, Haz., Akademi Kitabevi, İzmir, 1998, 17.